

III. SELİM'İN İMPARATORLUK HAKKINDAKİ BAZI HATT-I HÜMAYUNLARI

Prof. Dr. Yücel ÖZKAYA*

II**

13 Nisan 1789'da tahta çıkan III.Selim, en küçük devlet işleri ile bile şahsen ilgilenmekteydi. Bilindiği gibi, O, yeniliklere açık bir padişahtı. Hatta, amcası, I. Abdülhamid zamanında işlerin ağır yürümesinden şikayet etmekte ve ıslahat yapılması gerektiğini de "Ben şimdi sal tanatta olsaydım, işler başka türlü olurdu" diyerek ifade ettiği de rivayet olunmaktaydı.¹

Gerek III.Selim'in, gerekse diğer padişahların hatt-ı hümayûnları çok açık, kısa, anlaşılır cümlelerden oluşmuştur. Bunlar, belgelere ve vekâyinâmelere göre, daha çok öz türkçe ile yazılmışlardır. Hatt-ı hümayûnlar, müstakil beyaz kağıt üzerine yazıldıkları gibi, sadrazamın yazılarının üst köşelerinde ve yanlarına da yazılmışlardır.

Biz, daha önce III.Selim'in hatt-ı hümayûnlarının bir kısmını yayınlamıştık.² Burada da yayınlamadığımız hatt-ı hümayunlara yer veriyoruz.

III. Selim'in Osmanlı-Rus ve Osmanlı-İngiliz Savaşları İle İlgili Hatt-ı Hümayunları:

III.Selim, savaş sıralarında, kendisinden önceki padişahların yaptığı gibi, Anadolu ve Rumeli'deki hanedanlara başvurmakta ve onlardan yararlanmaktaydı. III.Selim'in yararlandığı hanedana mensup ailelerden, Anadolu'da en kuvvetli olanları Capar-oğulları ve Kara Osman-

* Ankara Üniversitesi, D.T.C.Fakültesi Yakınçağ Tarihi Anabilimdalı Öğretim Üyesi.

** Bu yazının ilki Türk Dünyası Araştırmaları Dergisinin 47 nolu sayısında çıkmıştır.

1 İslâm Ansiklopedisi "III. Selim" Maddesi.

2 Özkaya, Yücel; III. Selim'in İmparatorluk Hakkındaki Bazı Hatt-ı Hümayunları, Ankara, 1987, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, sayı 47, sh. 73-84.

oğulları en gözde aileler olarak göze çarpmaktadır. Bu ailelerden Capar-zadeler o tarihte çok ünlüydüler. Bunlardan Capar-zade Süleyman III.Selim'e son derece bağlıydı. Capar-zâde Süleyman, gerek 1792'de biten Osmanlı-Rus Savaşı gerek Osmanlı-İngiliz Savaşı, gerekse dağlı eşkiyasının tenkili ve Nizâm-ı Cedid'in teşkili sıralarında III.Selim'e büyük faydalar sağlamış ve III.Selim'in takdirini kazanmıştı.

Capar-zade Süleyman, Yeniül ve Bozok Mutasarrıflıklarından başka, Sivas, Ankara, Çankırı, Kayseri sancaklarının mütesellimlik görevlerini üstlenen ve buraları vekil tayin ederek yöneten Anadolu'nun güç hanedanlarından biri olarak görülmektedir.³

III.Selim, 1789'da devr almış olduğu, Avusturya ve özellikle Rusya savaşını, İmparatorluğun lehine sonuçlandırmak için büyük gayret sarfetmekte idi. Kili'ye Rus taburlarının geldiğini öğrenince, bunların buradan kovulması için kaymakamına şu hattını yazmıştır:⁴

“Kaimakam Paşa, Mesmû-ı hümayûnum oldu ki, Kili'ye altı saat mahalle düşman taburu zuhûr eylemiş. Bunun bu taraftan dahi imdâd için bir çaresine bakılmalıdır. Bundan giden askeri sevk için hasekiler tayin olunsun ve ol tarafta ve dahi bu tarafta ne gûna çare alabilirse eylesiniz. İhmâl ve müsamaha vakti değildir.”

III.Selim, Anapa ve civarında zahire ve asker olmadığını öğrenince, buraya Samsundan zahire gönderilmesi ve Capar-zâde Süleyman Bey tarafından zahire temin edilmesini kaymakam paşaya şöylece emretmiştir:⁵

“Kaimmakam Paşa, Anapa'dan bazı mahallere tahrirat gelmiş, zahire ve asker yok imiş. Bu ne şekil işdir. Zahireler niçün gitmiyor. Bunların tertibi olup akçesi verileli sekiz mahdır. Zahire olmadıktan sonra, asker nice durur. Elbetde şimdi Samsunda olan zahireyi getürmek için kaptıbaşı ve bir hacedân gönderesiz. Kendine akçesi giden askeri tamamen irsâl eylemesi için Hayreddin Beye şedid fermân yazasız ve Capar-zâde tarafından müretteb zahire için dahi şedid fermân yazub gönderesüz. Biz bu Anapa için bu kadar masarîf etdik. Ne faidesi oldu. Vakit geçiyor. Alimallah-i teala cümle kabahat burada olanlarıdır. Abdullah Paşa'ya dahi sen bir müekked mektub yazub tatar ile sabah çıkarasın...”

3 Özkaya, Yücel; Osmanlı İmparatorluğunda Âyânlık, Ankara, 1977, sh. 170-172.

4- İstanbul Başbakanlık Arşivi, Hatt-ı Hümayûn.9286.

5 İstanbul Başbakanlık Arşivi, Hatt-ı Hümayûn.9364.

III.Selim, Capar-zadeye yapacağı harcamalar için para yardımı yapılması ve böylece onun askerî gereksinimlerini karşılmasını şu şekilde ifade etmekte idi:⁶

“Kaimmakam Paşa, Capar-zâde sancaklardan tertib edeceği süvari ve piyade askerden başka bi'n-nefs kendü külliyetlü asker ile gelmesi kat'i matlûb-ı hümâyûnum olduğu tenbih olunmuşdur. Lâkin sefere gelmek mesarife muhtacdır. Darbhaneden onbin kuruşluk altın veresiz. Uhdesinde olan Haremeyn Mukataatından Yeniil Mukataası malından Haremeyne teslim edegeldiği altmışbeşbin kuruşu ve yine mukataa malından onbin kuruşu ikiyüzbeş senesine (1790) mahsûben mesarrifine medâr olmak için ihsân-ı hümâyûnum olmağla iktizâ eden senedleri yaptırub kendüye veresiz ve külliyetlü asker ile geç kalmayub gelmesini tenbih edesiz.”

III.Selim, Capar-zâde Süleyman Beyin çalışmalarından çok memnundu. Bu yüzden hem ona samur kürk vermek, hem de Rusya ile süren savaş sırasında kendisinden yararlanmak istediğini de şöylece açıklamıştı:⁷

“Capar-zâde Süleyman Bey ordudan geldi. Berhüdar olsun. Bu sene güzel gayret eyledi. Kendini getirdüb taraf-ı şahanemden taltif olarak bir savb-ı samur kürk ilbâs eylesün ve Moskov ile seferimiz baki olup evvel bahardâ kuvvet-i kaviye ile gidilüb avn-i Bari ile ahz-ı intikâm eylemek cümle ehl-i İslâma farz oldu. Capar-zâdenin civarında olan sancakların piyâde ve süvari askerlerinin tertibi ve vakt ve zamanıyla çıkmalarını kendinden matlûb ederim ve Bi-mennihi-teala kendü dahi bu sene eylediği gayret gibi mükemmel asker ile bi'n-nefs sefer-i hümâyûnuma gelmesi kat'i matlûb-ı şahanem olduğunu kendine ifade ve kapuda söyleşüb sancaklardan süvari ve piyade, ihrac edeceği askerın kazası beyâniyle tertib ve desterini taraf-ı hümâyûnuma irsâl edesiz ve kendinin dahi ne mikdar askerle geleceği sual ve cânib-i hümâyûnuma arz edesiz. Göreyim kendini gelecek sene için din ve devletime hasıl-ı hizmet eder. Heman cenab-ı hak böyle sadıkları devletten eksik eylemeye. Amin”.

Osmanlı-İngiliz Savaşı sırasında, 1807 Şubatında, İngiliz Donanması boğazları geçip, İstanbul önlerine gelmişti. İstanbul halkı ve Bâbüali büyük bir korku içindeydi. Ancak, zamanla halk korkusunu yendi ve İngilizlere karşı savunma hazırlıklarına başladı. Bu heyecanlı savunma duygusu asker ocaklarına da yayılmıştı. Askerler ve İstanbul halkı, İs-

6 İstanbul Başbakanlık Arşivi, Hatt-ı Hümâyûn.9363.

7 İstanbul Başbakanlık Arşivi, Hatt-ı Hümâyûn.9344.

tanbulu savunmak için olaganüstü bir çalışma havasına girmişlerdi. Bâbiali de bu azimli ve heyecanlı çalışma karşısında harekete geçerek, İngilizleri oyalamaya, başladı ve İstanbul ve Çanakkale'nin savunmasını kuvvetlendirme hazırlıklarını hızlandırdı. III.Selim, bu konuda vezirine bir de hatt-ı hümayûn gönderdi:⁸

“Benim vezirim, Manzûrum olmuştur. Boğazlara pek ihtimâm ve dikkat edilsin. Tophanede gülle ocağı vardır demiştiniz. Şu Kız Kulesi ile Sarayburnu arasında bir eski çekdirme gibi bir şey demirleyip, Tophaneden kızgın gülle atsunlar. Bakalım tecrübe olunsun. Ne günü atarlarsa bana haber veresiniz.”

Savunma hazırlıklarının sonucunda İngilizlerin tehdidi bir işe yaramamış, sonuçta, İngilizler İstanbul'dan ayrılmak zorunda kalmış, 2 Mart 1807'de Çanakkale Boğazından geçerlerken de bazı kayıplar vererek Akdenize çıkabilmişlerdi.

İstanbul'un Huzuru ve Düzeni Konusunda Hatt-ı Hümayunları:

III.Selim, İstanbul halkının pahalı ve bozuk gıda maddelerini almaması için de epey bir gayret göstermiştir. Ekmeklerin iyi olması için de pekçok hatt-ı hümayûn yayınlamıştır⁹. Bunlardan birinde şöyle demektedir¹⁰:

“Benim vezirim. Peksimet gayet pişkin ve tuzlu olmalıdır. Bunlar pişkin değil. Tez küflenir. Gayet pişirip kurutsunlar. Sonra rutubetten hafz eylesünler. Yoksa telef olur. Sen de bakasın”.

Bir başka hatt-ı hümayûnunda yine ekmekler için şöyle demektedir¹¹. *“Ekmeklerin gayet beyaz ve pişkin olmasına ihtimâm ve dikkat olunması emr-i hümayûnum olmuştur. Dikkat idesin. Göreyim seni, gayet beyaz alâ olsun, ihtimâm olunsun”.*

III.Selim, İstanbul'da satılan malların pahalı olmamasına da dikkat etmekteydi¹².

8 İstanbul Başbakanlık Arşivi, Hatt-ı Hümayûn.15866.

9 Özkaya, Yücel; adı geçen makale, sh. 75, Hatt-ı Hümayûn.53998, 53902, 53975, Fotokopi.1-2-3.

10 İstanbul Başbakanlık Arşivi, Hatt-ı Hümayûn.15225.

11 Hatt-ı Hümayûn.53974, Fotokopi.4.

12 Hatt-ı Hümayûn.53999, Fotokopi.5.

"Mum gibi, yağ gibi, kahve, şeker birer miktar tenzil olunsun. Piriñ dahi tenzil olunsun. Emr-i hümayûnumdur. Elbet tenzil olunmasına nizâm viresiz".

III.Selim, fahişeler, kârhâneler, meyhaneler ile ilgili olarak yazdığı bir hatt-ı hümayûnunda, buralardaki bozuklukların giderilmesini daha önce istediğini, ama, bu isteklerinin yerine getirilmediğini hatırlatarak, kaymakamını şöylece uyarmıştı¹³:

"Kaymakam Paşa. Söylesilüb Hana ve Ahıska Valisine cevab yazasız. Orduya da Hanın takririni yazasız. Fahişeler ve kârhâneler ve meyhâneler için yazdıklarımın dahi biri icrâ olunmadı. Sübhanallah Allahın emrinde dahi tekâsül ediyorsunuz. Bu gün icrâ edesin. Bu ahar tenbihimdir. Sen benim hatt-ı hümayûnlarımı icrâ etmiyorsun ve ettirmiyorsun. Zaimler için de yazdım. Gözünü pek açub, aklını başına devşiresin. Vallahi't-azim sonra tedib ederim."

III.Selim, frenk gemicilerinin gece yarısı sandallarla türkû söyleyerek Sarayın önünden geçmelerini de hoş karşılamamakta ve huzuru bozan bu kişilerin cezalandırılmasını kaymakamına duyurmaktaydı¹⁴.

Ekmeklerin eksik olmasına ve bozuk çıkmasına da kızan III.Selim bu şekilde hareket eden esnafın dükkanının önünde asılacağını da ifade etmekteydi¹⁵.

Görüldüğü üzere; esnafın kontrolü meselesi, daha tebdil başlamadan esnafa haber verilmekte ve böylece esnaf o teftiş sırasında tedbirini almakta ve o gün iyi mal çıkararak cezadan kurtulmaktadır. III.Selim bunun farkına vardığından, tebdillerin eskisi gibi yapılmaması gerektiğini, tebdil işini gerçekleştiren İstanbul Efendisinin ekmekleri iyi denetleyememesi halinde cezalandırılacağını da vurgulamıştır.

III.Selim, teba arasında haksızlık olmasını da istememekte idi. İşlerin hak ve adalete uygun olarak yürütülmesini isteyen hatt-ı hümayûnu bunun en iyi örneklerinden biri olarak görülmektedir¹⁶:

13 Hatt-ı Hümayûn.9382.

14 Hatt-ı Hümayûn.9461. Karal, Enver Ziya; Selim III'ün Hatt-ı Hümayûnları, Ankara, 1946. Bu belge kitapta iki kez yayınlanmış: sh.98 ve 151-152. Enver Ziya Karal hocamızın verdiği hatt-ı hümayûn numaraları değişmiş olduğundan bizimkilerden farklıdır.

15 Hatt-ı Hümayûn.9365.

16 Hatt-ı Hümayûn, 53995, Fotokopi.6.

“Herkesin maslahatı hakkı hakkınca görülsün. Şer‘ ile görülecek şer‘e havale olunsun. Onbeşgünden öteye bir maslahat kalmamasına sa’y idesiz. Bana dua aldırasız.”

III.Selim işlerin sürüncemede kalmasını, bürokrasi çarkının yavaş işlememesini istediğinden bu hatt-ı hümayûnu ile işlerin onbeş günden fazla bekletilmeden bitirilmesini arzu etmektedir.

O, İstanbul’da sık sık çıkan yangınların da önünü almak istemekte ve Defterdarın bu konuya eğilmesini önermektedir. Oysa Defterdar, yangına en son gelenler arasında yer almaktadır. III.Selim, bu konularda sekbanbaşığı da suçlamakta ve yangın söndürecek olanlara bahşiş verilmesi gerektiğini belirtmektedir¹⁷.

O, İstanbul’un imarına dikkat ediyor ve o tarihlerde askerî konulara ağırlık verilmesi gerektiğinden bir hendesehane yapılmasını istiyordu. Bu konuda kendisine köşk gerekmediği, ama, kaptanlar için hendesehane yapılması gerektiğini şöylece savunuyor¹⁸:

“Benim vezirim, Kaptanların kışlağı ve dets-gâhı varsa sundurma güzeldir. Resim üzerine dahi yapılsın. Hendeshâne dahi yapılsın. Göreyim aziz-i levazımatı tedârik birle şürû‘ eylesün. Bunları der-dest olan kışlağı, dvarları bu sene tekmi ider ise beğenirim. Gayet ihtimâm ve dikkat isterim. Bana köşk iktizâ etmez. Yan gelir kaptanlara yapılsın.”

O, devletin kurumlarının düzenli bir şekilde işlemesi konusunda da titizlikle durmaktaydı. Kalyoncu gediklilerine ve tüfenkçilerin ileri gelenlerine elbise verilemeyince, bunun bir düzene bağlanması, geçici usullerle işlerin sürüncemede kalmaması için kesin olarak her sene Nevruz’da elbise verilmesinin kanuna bağlanmasını bunun için emretmiştir¹⁹.

“Benim vezirim, Kalyoncu gediklilerine ve tüfenkçilerine itâsı kanun olan elbise her sene Nevruz günü verilmesi kanûn olsun ve kanûn nâmına kayıt olunub her sene Nevruzda cümlesine verilsin. Zirâ, bu sene ileri gidenlere cevâb verilemedi. Muvakkat olursa rabitasız olur.”

III.Selim, bazı hatt-ı hümayûnlarını beyaz üzerine yazdığı gibi, bazılarını da vezirinin tahriri üzerine yazardı. Et konusundaki veziri-

17 Hatt-ı Hümayûn.9381, Karal, Enver Ziya; aynı kitap, sh.104.

18 Hatt-ı Hümayûn.15220.

19 Hatt-ı Hümayûn.15850.

nin sunduğu yazının üzerine yazdığı hatda bunlardan biridir. Veziri Ramazanın gelmesi nedeni ile İstanbul halkının et konusunda sıkıntı çekmemesi için bir an önce İstanbul'a koyun gelmesinin sağlanması amacı ile daha önce beyaz üzerine hatt-ı hümayûn yazıldığını, ötedenberi et maddesinde gayret gösterildiğini, bu konuda Anadolu ve Rumeliye fermânlar yazıldığını, mübaşirler tayin edilip, gönderildiğini belirterek, halkın Ramazanda sıkıntı çekmeyeceğini açıklayan bir yazı yazmıştı. III.Selim, bu yazının üzerine, vezirinin çalışmalarını beğendiğini ve onun çalışmalarını takdir ettiğini açıklayan bir hatt-ı hümayûn yazmıştır²⁰:

“Mâlûm-ı hümayûnum oldu. Bundan böyle dahi ziyâde sa’y idesin. Göreyim seni”.

Tarihi Olayların Yazılması Konusunda:

III.Selim, gün gün olayların yazılması ve bunların kendisinden sonrakilere de kalmasına dikkat etmekte ve günlük olayların, bu işlere en yatkın, yetenekli kişilerce kaleme alınmasını arzu etmekteydi²¹.

“Merhûm emmim gününde sene be sene yazılan vekâyiden bir azı bunda kalmış. Merhûmun gününde olan vekâyileri bir kimesneye ısmarlayub sahîh olarak bir yere rabt ve bir tarih ettirüb tamamında tarafıma irsâl edesiz ve benim zamanımda olan vakaları mahsûsen bir erbâbına ısmarlayub ve dikkat ederek zabt ettiresün. Sene be sene tarafıma gönderesin. Bakayım”.

Dağlı İsyanları Konusunda:

III.Selim'i en çok uğraştıran konulardan birisi de, Rumelide ortaya çıkan dağlı isyanları idi. Dağlı isyanlarının bastırılması için Anadolu-daki hanedanlar da görevlendirilmişlerdi. Bunlardan birisi de Trabzon Valisi Tayyar Mahmud Paşadır. Tayyar Paşa'ya bu konuda hatt-ı hümayûn gönderilmesi için sadrazam bir yazı yazmış, ama kaymakam, bunun Tayyar Paşa'ya gönderilmesini uygun görmemişti. Bunun üzerine, III.Selim, Sadrazam ve Kaymakam paşa arasındaki fikir ayrılığına kızarak, onların beraberce anlaşmalarını, Tayyar Paşa'ya bir hatt-ı hümayûn yazılmasını emr etmiştir.²²

20 Hatt-ı Hümayûn.54044, Fotokopi.6.

21 Hatt-ı Hümayûn.9281.

22 Hatt-ı Hümayûn.53991, Fotokopi.7-8.

“Kaymakam Paşa. Tayyar Paşa'nın Edirne'ye gitmesi için hat gönderilmesini sadrazamın rey iâüb tarafına yazmış idi. Şimdi hat gönderilmediğini, terk olunduğunu ve efendimiz hat gönderilmekliği pek münasib görmedi niçün sadrazamıma itaat etmez, ana itaat etmek bana itaat etmektir deyu buyurdular deyu sadrazamımla tarafından mektub tahrîr idesin. Münasibdir zann iderim. Böylece tarafından yazıyla gönderilse hoş olur”

Daha sonra, Fransa'ya karşı yapılan Mısır Savaşından sonra, ordusuyla İstanbula gelen Tayyar Mahmud Paşa, 23 Ekim 1800'de dağlı eşkiyası üzerine atanmış ve Edirne'ye gelmiştir.²³

Âyânlar, 1800 Haziranında toplu olarak dağlı eşkiyası üzerine yürümüşlerdi. Onların bu hareketinden memnun olan III.Selim, Sadrazamın telhisi üzerine bununla ilgili olarak şöyle yazmıştır:

“İşbu cümlesi güzel hareket eylemişler. Güzel Lakin bu kadar askerî hareketiyle işi uzatmayıp bir an evvel bitirsünler. Zirâ, durdukca taazzun eder. İkdâm olunsun”. Ancak, isyan bir türlü bastırılmıyor, ordu için sürekli malzeme isteniyordu. III. Selim bu istekler karşısında kızgınlığını şöyle belirtmiştir:

“Kazalardan Asker çıksın demek abes. Anların hareketi de abes. On seneden ziyâdedir fermânlar gider. Bu ilâmlar gelir. Ağustos geldi daha bir kurşun atılmadı. Yazık bu kadar ihtimâma ve sarf olunan akçeye. Böyle kağıdılar istemem”.

Dağlı isyanlarının bir türlü bastırılmaması ve asker istenmesi üzerine III.Selim, bu konu ile vezirinin meşgul olmasını ve kendisinin bu konuda fazla bilgisi olmadığını şöylece ifade eder:

“Benim vezirim, ben kim memur olmak münâsibdir bilmem. Bu maddelerde ve cem'-i husûsda seni bilirüm. Bu gailenin def'ini sende katı matlûb iderim. Delil götür ve götürme. Ne yaparsan yap. Bir gün evvel def'i gaile eyle artık yetsün”. III. Selim'in dağlı isyanları konusunda pekçok hatt-ı hümayûnu vardır. Bu isyanlar ancak II. Mahmud zamanında bastırılabilmiştir.²⁴

İltizâm Konusunda:

Devlet arazisinin bir kısmı timâr ve zeamet erbabına verildiği gibi, bir kısmı da, has olarak hazine adına kaydedilmekte ve hanedana

23 Özkaya, Yücel; Osmanlı İmparatorluğunda Dağlı İsyânları, Ank. 1983, sh.70.

24 Özkaya, Yücel; aynı kitap, sh. 66, 76, 126-131.

mensup kişilere verilmekteydi. Paraya duyulan gereksinim nedeni ile, timâr ve zeametler boşaldığında mültezimlere iltizâm usulü verilmekteydi. 1695 yılından itibaren mîri mukataaların ricâl-i devlet” ve â“yân-ı memlekete” kayd-ı hayat şartıyla malikâne olarak verilmesi usulü iyice yaygınlaşmıştı.

Mukataa ve malikâneleri üzerlerinde tutan kimseler bunların iltizâm bedellerini her sene artırmakta idiler. Derebeyleri ve zorbalar senede beşyüz kuruş faizle aldıkları mukataaları, beş, belki on kese daha artırıp, fakir halkın ezilmesine ve ayrıca bazı malların kıtlığına neden olmaktaydılar. Çünkü, bunlar fazla kazanç amacıyla reyaya tohum vermemekte ve iltizâmlarına aldıkları bölgenin halkını sömürmekteydiler. III.Selim kendi zamanına kadar olan bu bozuklukları kaldırma yoluna gitti. Bu tip bozuklukları önlemek için, malikâne ve mukataa sahiplerinin, iltizâmlarındaki yerleri yönetme ve kullanma görevleri bittiğinde, zengin sarrafların kefaletiyle, buraları buldukları eyalet valileri ve sancak mutasarrıflarına verilmeleri konusunda hatt-ı hümayûn çıkarmış, böylece iltizâm usulünü kaldırmak istemiştir.²⁵

“Benim Vezirim.

Bir müddetdenberu eshâb-ı mukata'at ve malikâne uhdelinde olan mukataatı bedel-i iltizâmıların sene-be-sene artırub ve serbest tahsîl itmek için derebegleri ve sâ'ir erbâb-ı tağallübe virerek senevui beşyüz gurus faizle aldıkları mukataayı beş ve belki on kise kadar çıkarub fukara-yı ra'yyete envâ-i zulm itdiklerinden ma'ada esârın galasına dahi bir nev,i sebeb olmağla hiçbirisi sene-i sabıkını tecavüz itmemek şartıyla ve bu tarafda kavi sarraf kefaletiyle kaffe-i iltizâmât dahilinde olduğu eyalet valilerine ve sancak mutasarrıflarına virülsün deyu mukaddem hatt-ı hümayûnumla tenbih itmişdim. Bu tenbihden irâde-i mülûkânem eshâb-ı mukataa ve zeamet ve timâra gadr için olmayub bu vesîle ile kazalarda voyvodalar ve subaşılar ve sâir zâbutân çoğâlub fukara-yı raiyyet rencide olmakdan ve iltizâmât-ı cesîme mültezimleri mal-ı mukataayı tahsîl ideceğim diyerek vüzera ve mirmîrânların nüfûzlarına hael virmesun için idi. El-haletü-hazihi ba,zı vüzera kapsu tethüdaları bu irâdemi ser-rişte iderek ba,zı bikes olan zuama ve erbâb-ı timâr ve bazı mukataa eshâbı mâlik olduğu nân-parasının temessükünügötürüb bedel-i iltizâmını taleb eyledikde bunu paşa taleb etmemiş alamayız yazalım paşa kabul iderse

²⁵ Hatt-ı Hümayûn.51147, Fotokopi.9.

alırız diyerek red ile cevap virüb nanpare eshâbını aciz eyledikleri mesmu,-u hümâyûnum olmağla imdi bundan böyle darbhane-i amirem ve tersane-i mâmûrem taraflarından zabt ve idâre olunan ve sâir selâtîn-i vüzera ve ricâl-i devletim uhdelelerinde olan mukataat-ı cesîme kavi sarraf kefâletiyle dahilinde olduğu eyâlât ve elvîye mutasarrıflarına der-uhde olunub sâir eshâb-ı mkataat ve zeâmet ve timâr mutasarrıfları dahi uhdelelerinde olan mukataat ve zeâmet ve timârlarını sene-i sabıkını tecâvüz itmek şartıyla bu taraflara kapu ketçüdalarına teklif eylediklerinde bilâ cevr ve ezâ bedel-i iltizâmını itdiği suretde ahire verilmeyüb yine vüzera ve mir-mîrâna virüb ancak kaviü'l-iktidâr sarraf göstermege kudreti olmayub yahud aşağı düşürmek sevdâsiyle rencide iderler ise zuama ve erbâb-ı timâr kenduleri haklamak ve mukataat ve maliâne eshâbı dahil uhdesinde olan mukataat-ı cesîm olmayub valilerin umûruna sekte virir makûleden olmadığı suretde. dilediği mültezime ilzâm itmek üzere nizâm-ı kaviye rabt olunmaları husûsuna irâde-i mülûkânem taalluk itmekle işbuhatt-ı hümâyûnumu divân-ı hümâyûnum ve baş muhasebe kalemlerine kayd ile darbhane-i amirem ve tersâne-i mâ'mûrem ve sâir iktizâ iden mahallere ilm ve haberini itâ ve bu tarafda olan vüzerâ kapu ketbüdalarına tenbih ve vüzera ve sair lâzım gelenlere dahi keyfiyyeti ilâm ve ifhâm eylesin."

Şu ana kadar verdiğimiz bilgilerden de anlaşılacağı üzere, III.Selim, devleti yönetime ve halkın adalet prensiplerine uygun olarak yönetilmesi konusunda son derece titiz davranmakta, zaman zaman halkın içine karışmakta, mevcut bozuklukları yerinde incelemekte ve bunların düzeltilmesi için hatt-ı hümâyûnlar yayınlamaktadır. Ancak, emirlerinin bir kısmının yerine getirilmediğini görmekte, buna kızmakta ve üzölmektedir. O'nun devlet yönetimi anlayışı, devleti yalnızca padişahın değil sadrazamın, devlet adamlarının da katılması ile birlikte yönetmek tarzı noktasında toplanmaktaydı.²⁶ Ancak, yine de eski bozukluklar nedeniyle devlet iyi yönetilmemekteydi. Bunda, O'nun çevresindeki devlet adamlarının yeteneksizliği ve gevşekliği kadar, artık, Osmanlı İmparatorluğunun eski devirlerdeki gücünden çok şey kaybetmesinin ve devlet kurumlarındaki çöküntünün çok artmış olmasının etkisi fazladır. III. Selim, ne kadar vatansever ve islahatçı olursa olsun, Osmanlı İmparatorluğundaki bozuklukları toptan ortadan yok edecek durumda değildi. Ancak, III.Selim'in çalışmaları sonucunda, Osmanlı İmparatorluğundaki bir takım usulsüzlüklerin kalktığı ve nisbî de olsa bir düzelmenin göröl-

26 Hatt-ı Hümâyûn.54004, 54005, Fotokopi, 10-11.

düğü de açıktır. III.Selim'in askerî, idarî, ilmî, iktisadî, ticârî, siyâsî alandaki bazı hatt-ı hümayûnları bizden önce de yayınlanmıştı.²⁷

Biz bu çalışmamızda, elimizde bulunan belgelerden bir kısmını yayınlamak ve böylece konuya biraz daha ışık tutmak istedik.

27 Ahmed Cevdet; Tarih-i Cevdet, İstanbul, 1309, c.IV,V. Geniş bilgi için bak: Özkaya, Yücel; Ahmed Cevdet Paşa'nın Tarihinde Arşiv Belgelerinin Kullanış ve Değerlendirilişi, İstanbul, 1986 (Ahmed Cevdet Paşa Semineri), sh. 154-158. Karal, Enver Ziya; Selim III'ün Hatt-ı Hümayûnları, Ankara, 1946.

ایشا ارد کر براسنی بولاد فجه فروختا او نغون
 تالی میری اول یقینه برد و دلور ضای
 هایونم بوقدر تکرار تکرار بولدیجه
 امری هایونم اولد بغنی دفتزداده
 افاده و تیک ایسه سی ادره کوره
 حرکت اتسوندر

قانقنقار مااتا
 بوگون نخصور بید چمبر
 اکلله باقله سن و ثنیه
 ایه سن بو ذماسونلر
 دقت اولسون

قائم مقام باشا
 بعضی قشروں لڑے دولت
 لا قرد بیسی اید و لرش
 بر قاصح دانہ او یلہ قشروں
 قباطلہ سینی

اکلر و غایت بیاض و به بشلینو اوله سنه
اهتمام و دقت اولمسی امری های بونم
اولشد دقت ایله سؤ کوره سنی غایت بیاض
اعلا اولسون اهتمام اولسون

مودگی باغ کی قہو شکر بر فقاہ تثنیر اولسون
 کج دغ تثنیر اولسون احری ہا یوز
 اک تثنیر اولسنہ نظام ویہتر

بادشاهم

سلطان محمد علی پاشا
پادشاه

نوکندو کرمانلو مهابتو قدرتلو ولی نعمت اقدم
اشو دخول ابره جگ دمضان ترفنده عباد الله لم خصوصه زحمت حکامک بر ساعت اول قیون کلسته
سعی ایام خصوصی طرف جاگری خطا با بیاض اورزیه برنظمه خطه ها بوندریه فرمان بوردن سواد
بو قولدی استیو لم ماده سنه اوته دنبرو سعی و غیرت ابدون اما طولی و دروم ایلیه نوکند فرماندر اصداد
و فی خصوص خاصه حکم بکردن مقدم مبائر لر تقییب و قسار قند بندن قضیه دیوانه مطلوب
اولان اغنامک سو فچون اردوی هما بوندری طرفدن دخی او امر عبیه اصدار ایلی صدر اعظم لر
قولدریه بازسن اولله انما الله تعالی برا و جدن کلینو اغنام کلیمک رسول ابروکی و جناب
ذوق عالم شعیب قدر سایه و نکرده عباد اللهه زحمت جکدر ما مکنله بوزن بویه دخی ان الله
الرسم کون استیو لم خصوصه و کون موود ساره ده بر طریقله زحمت جکدر ما ملک الطاف
دیباینه دن مستجا او دخی معلوم هما بوندری بوردن دقه امر و فرمان نوکندو کرمانلو مهابتو قدر
ولی نعمت اقدم بادشاهم حضرت بکدر

بسم الله الرحمن الرحيم
 الحمد لله رب العالمين
 والصلاة والسلام على
 سيدنا محمد وآله

ما انتقام باشا
 طار باشانلو وادند پي كيتيه ايچون
 خط كوند ييني صد اعظم
 دي ايدوب طرفه ياز شوم
 ايدو شوم خط كوند يلد ييني
 تركه اولند ييني وافي موز خط
 كوند ييني بلكه طالب كورد ده بچون
 صد اعظمه اطعاه اتمز
 اكا اطعاه ايتلو بكا

تابد و خان
ایده و مریجه
طرفند یازده
کوند دیکه
موش اولو

بیم و ذریع
برمدت بنده و صحاب معافان و مالکان عیبه زنده اوله معافانک بیدان لوز معرفی سزله اولونوب و کربس قیلم ایشیک دوره بکری
دوس زاریان نعلیه دوره راج سنوی نینوز غرض فانیله لکه قارون معافله ایش و بیک اولون کجه قدر جفا و بظرفی و عیبه انواع ظلم نینوز
ماعدله معافان عیبه ده فی بر نوع سبب و عیبه هی بری سینه سرفینی جادو ایشیک کز جلد و یوزورده قوی صراف کفایت کاف اولونور
اولدنی بایک و ایله نینه و سیمان نعلیه نینه و اولون جو مقدم عیبه هم اولونله نینه اولونور بو نینوز اراده اولونور معافله و عیبه
و نیجاره عیبه ایون اولوب بوسیدایق قضایاره وجوده اوله و بیکند و سز قضایان جوعالوب قرفی عیبه رجیح اولون و ایله نینه
جسم ملزندی عالی معافله قیلم ایدر عیلم بوزار و زرا و بیدر اولون نفوز نینه عیله و رسود ایشیک بیدر ایله هده بعضی نینوز قیله اولون
بوار اوله قیله ایدر عیله بعضی عیله اولونور ایله عیله و ایله نینه عیله اولونور ایله عیله اولونور ایله عیله اولونور ایله عیله اولونور
علیه ایله لکه بعضی باشا عیله ایتمیش ایدر بار اولون باشا قیول ایدر عیله ایله نینه عیله اولونور ایله عیله اولونور ایله عیله اولونور
هر اولونور ایله عیله ایله نینه عیله اولونور ایله عیله اولونور ایله عیله اولونور ایله عیله اولونور ایله عیله اولونور
عیبه زنده اولونور ایله عیله اولونور ایله عیله اولونور ایله عیله اولونور ایله عیله اولونور ایله عیله اولونور
وز عیله ایله عیله اولونور ایله عیله اولونور ایله عیله اولونور ایله عیله اولونور ایله عیله اولونور ایله عیله اولونور
ایله کلون بوجور و زرا بیدر ایله عیله اولونور ایله عیله اولونور ایله عیله اولونور ایله عیله اولونور ایله عیله اولونور
قدرفی اولوب باغیبه عیله ایله نینه عیله اولونور ایله عیله اولونور ایله عیله اولونور ایله عیله اولونور ایله عیله اولونور
اولونور معافله عیله اولونور ایله عیله اولونور ایله عیله اولونور ایله عیله اولونور ایله عیله اولونور ایله عیله اولونور
مخلصونه اراده اولونور ایله عیله اولونور ایله عیله اولونور ایله عیله اولونور ایله عیله اولونور ایله عیله اولونور
مکده عیله و عیله ایله عیله اولونور ایله عیله اولونور ایله عیله اولونور ایله عیله اولونور ایله عیله اولونور

قاتقامرانا
 نمودند ایس حکیکز مادیو
 ذقله سوینور لفر وها یونم عرض
 ایسن کونما بر لیکه عباد الله
 نطختی الله ایچون تیدیر ایدو
 ریطه ویرله بر نیکه سنت
 شرف اوزده نمودت اولن
 قرار تبولید

قاسمقام بانا
 لودیه سنی نبودن بویله عباد لاله
 اوردینک دقت ایستق هجج بر صحت
 کروی قالسون دقت ایستق عباد لله
 کجا دو عا الدوا سکر هوشلوه حقی
 خفا اولوب عدالت اولسون سائیه
 لها یونجه عباد لله راخت اتسوت
 ننه دو عانی خیر له یادا اولایم بومراد
 لها یونجه بوددی خیری بر قطلوبیم یونجه
 بوم بویله حد مراد لها یونجه وامری لها یونجه
 اوزره حرکت ایستق کوره یونجه